

Peter Wohlleben

A fák titkos élete

Fordította Balázs István

Park Könyvkiadó
Budapest, 2016

Ficsor Benedek

FÁTÓL AZ ERDŐT

Az erdő szemantikai rengetegében a feltöltődés, a kitermelés és a pusztítás egyaránt jelen van. Az erdő a modern élet szuplementuma: a „Föld tüdeje”, amely helyettünk lélegzik; kiapadhatatlannak tűnő nyersanyaggyár, amely nélkül ez a lap sem készülhetett volna el; illetve a mezőgazdasági területek növelése érdekében kiirtott felesleges természet, amely a folyamatos növekedéssel és a hiánnyal egyaránt az emberi fogyasztás feltételeit biztosítja. Komplexitását a narratív térbe is átmenti, elég csak egymásra olvasni a csernobili vörös erdő, Macbeth valóra vált jóslata vagy a *Blair Witch Project* boszorkánya rejtekhelyének jelentését a Százholdas Pagonnyal, a Négyszögletű Kerek Erdővel vagy Maci Laci Yellowstone parkjával. Zabolázhatatlan vadság, misztikus mélység és mesebeli nyugalom, ember előtti és ember utáni környezet egyszerre, amelynek mégis az emberi elbeszélés jelöli ki a határait. A sinrin-joku, vagyis az erdőfürdőzés korában, amikor a város egészségkárosító hatása elől a fák közé menekülő elbeszélő teremti meg saját gyógyulásának környezetét, a heterogén értelmezési keretek a megragadhatóság illúziójában tovább fokozzák a rejtélyt. Az erdő az értelemadás előli

folyamatos menekülésben válik jelentéssé, így ha valaki a fák titkos életének megfejtését ígéri, akkor a permanens eltolódáshoz igazított narratív rend felfogatását vetíti előre. Peter Wohlleben német erdész gyakorlati tapasztalataira alapozott könyve, *A fák titkos élete* látszólag figyelmen kívül hagyja a megragadhatatlanság dinamikáját, és az erdőt egy felfedezhető, stabil térként jellemzi. A cím- és hátlapon egyaránt hangsúlyozott cél, vagyis a rejtélyes természet megismerése azonban éppen a megismerhetőséget állító beszédmód miatt válik elérhetetlené. Wohlleben erdeje megőrzi titkait, mert a szerző nem talál, nem találhat olyan nyelvet, amely belülről jelentene a fák létezési módjáról, így szükségszerűen csak újratermeli a rejtélyeket. Ez azonban semmit sem von le *A fák titkos élete* értékéből. Sőt, voltaképpen ez a kudarc e figyelemre méltó kötet legfőbb sikere.

„Egykor pisztrángok éltek a hegyi patakokban. Látni lehetett, ahogyan a borostyánszín vízsodorban lebegnek és fehér szegélyű uszonyaik lágyan redőződnek az áramlatokban. Ha kézbe fogta őket az ember, mohaszag áradt belőlük. A testük izmos és csavart. Kígyózó vonalakkal mintázott hátuk térkép volt a világhoz annak születése idejéből. Térkép és útvesztő. Egy olyan dologhoz, amit nem lehet visszaváltoztatni. Nem lehet újra rendbe rakni. A hegyszorosok mélyén ahol ők éltek minden ősbibb volt az embernél és minden a rejtelemről duruzsolt.”¹ Cormac McCarthy *Az út* című regényében a posztapokaliptikus tájban bolyongó apa és krisztusi fényben fürdőző fia a megváltás ígértét cipelik magukkal. Csakhogy az emberiség eszkatologikus rendje már nem állítható vissza, az idő kizökkent, és a létezés az embernél ősbibb rejtelemként a pisztrángok teste őrzi. „A modern erdőgazdálkodás fát termel, értsd ezen: fatörzseket vág ki, majd újabb facsetemeték ültet” (5) – írja az előszóban Peter Wohlleben. A szakmai folyóiratok alapján úgy tűnhet, hogy az „erdő jólléte csak annyiban érdekes, amennyiben az az optimális üzemvezetés számára szükséges” (5). A szerzőt, saját bevallása szerint, évekig ez a pragmatikus szemlélet irányította, csak az általa vezetett erdőjárások során a laikus műélvezőkkel folytatott beszélgetések döbbsentették rá, hogy az erdő túlnyúlik a gazdálkodás keretein, a titok a termelés eszközkészletével megfejtethetlen. A felismerésnek hála az élet erdészként újra „érdekesítő lett, minden nap, amelyet az erdőben töltöttem, felfedezőúttá vált” (6). A rejtély tehát ott lapult előtte, csupán fel kellett fedeznie azt.

1 Cormac MCCARTHY, *Az út*, ford. TOTTH Benedek, Magvető, Budapest, 2006, 286.

Ez a munka pedig, mintha a turistákkal történt beszélgetések folytatásaként jelenne meg, emberi diskurzusba csatornázza be az erdőt. „Az értelmező szótár szerint a nyelv egy ember által létrehozott jelrendszer, a gondolatok megformálásának és kicserélésének eszköze. (...) Nem lenne azonban érdekes tudni, hogy vajon a fák szintén ki tudják-e fejezni magukat?” (12) A költői kérdés a kötet egészére kiterjeszthető, hiszen ki ne akarná tudni, hogyan beszélgetnek egymással a fák, hogyan építenek közösséget, miként segítik egymást, és miért akadályozzák a társaikat, vagyis ki állna ellen annak, hogy egy nem emberi entitás emberi tulajdonságokkal felruházva váljék megismerhetővé?

Hangot adni annak, aki nem képes beszélni, az irodalmi emancipáció becslendő eredménye. Amikor azonban olyasvalami kap hangot, amelynek kommunikációja az emberi fül számára nem érzékelhető, vagyis amikor a hangadás gesztusában a megszólalás képességével megáldott „nyelve” és az emberi kommunikáció közti diszcrepancia exponálódik, akkor emancipáció helyett inkább csak spekulációról, egy imaginárius diskurzusról beszélhetünk. Peter Wohlleben a legalapvetőbb jelrendszer, az emberi nyelv segítségével építi fel az erdőt, a fák szubjektumként tételeződnek nála, közösségük társadalomként jut szerephez a kötetben. A rejtély megoldásának kulcsa e szerint az antropomorfizáció, a szerző nyelvet teremt a fák titkos életéhez, csak hogy ez egy már létező nyelv, éppen az, amely a szöveget felépíti. És ez a nyelv élesen elválasztja az emberit a fától. „Tulajdonképpen mi a fa? A német értelmező szótár törzzsel rendelkező »fás növényként« határozza meg, »amelyből ágak nőnek ki« (74). A fa tehát semmilyen emberi eredettel nem rendelkezik, létezése, akárcsak a pisztrángé a hegyszoros mélyén, ősbib az embernél.

A nem emberi megszemélyesítése nem csupán szemléltetőeszköz Wohlleben számára, de mint kiderül, a titok megfejtésének egyetlen érvényes beszédmódja is. „Noha korábban azt mondtam, hogy a fák eltökélten hallgatnak, a legújabb felismerések ezt is kétségbe vonják. (...) És valóban: a mérőeszközök kisvártatva a gyökerek halk pattogását érzékelték 220 Hz-es frekvencián. (...) Ez annyit jelent, hogy a fű érzékeli, vagyis nyugodtan mondhatjuk, »hallja« ezt a hullámhosszt. (...) Ez még inkább kíváncsivá tesz, hiszen mivel mi, emberek, magunk is hanghullámok révén történő kommunikációra vagyunk hangolva, ez talán kulcs lehetne a fák jobb megértéséhez” (17–18). A fák beszélgetése társadalmi szerveződéshez vezet és szociális érzékenységet sejtet: „Az eltérő fajokhoz tartozó példányokra ez valóban igaz.

Azok harcban állnak egymással a helyi erőforrásokért. Az egyazon fajhoz tartozó fák esetében azonban más a helyzet. Azt, hogy például a bükkök képesek a barátkozásra, mi több, még táplálni is képesek egymást, már említettem. (...) Mindenesetre megtanultam ebből, mennyire erőteljes lehet a fák közössége. »Minden lánc olyan erős, mint a leggyengébb láncszeme« – ezt az ősi kézműves-mondást akár a fák is kitalálhatták volna. És mivel ők ezt ösztönösen érzik, feltétel nélkül kisegítik egymást” (19–23). Szaporodásuk szerelem; küzdelmük a túlélésért sokszor csak a szerencsén múlik, vagyis: „falottó”; harcuk az élősködőkkel önvédelem; alkalmazkodóképességük szakértővé vagy akár képzett hegymászóvá avatja őket; amint pedig a fák otthonul szolgálnak az állatoknak, az erdő szociális lakáshálózatává válik.

Ahogy a modern ember rádöbrent a világ és önmaga strukturált-ságára, majd a posztmodern e struktúrák középpontjainak illuzórikus-ságára, úgy válik napjainkban egyre világosabbá, hogy a humanizmus eszméje már nem szolgál elégséges világmagyarázattal. „Olyan új gondolkodási sémákra és elméleti keretekre van szükségünk, amelyek lehetővé teszik, hogy számot vessünk a már megkezdődött hatalmas változásokkal és átalakulásokkal. Legfőképpen pedig a saját szubjektivitásunk poszthumanista és posztantropocentrikus nézőpontból történő újraértelmezésére van szükség.”² Az ember nemcsak hogy nem középpont, de nem is úr az élőlények hierarchiájában, „erre a meghaladásra azért van szükség, hogy az embert olyan elrendeződésként vehesse számba, ami együtt fejlődik más életformákkal, és egybeolvad a környezetével és a technológiával”.³

A poszthumanizmus, annak is a kritikai ága sok egyéb mellett az ember (aktuális) válságának megközelítéséhez is kínálhat megfelelő eszközöket. Az antropocentrikus filozófiák ideológiai kimerülését leggyorsabban talán a klímaválsággal érzékeltethetjük. Az ember nem felfedez, leigáz és kizsigerel, hanem az uralkodás vágyában önmaga pusztulását, egy emberen túli vagy ember nélküli környezet létrejöttét posztulálja. Egyre gyorsuló önfelszámolásunk ily módon meghaladja a humanizmus elméleti kereteit, a poszthumán elmélet esélyt ad rá, hogy kitörjünk az ember kritikátlan és megkérdőjelezhetetlen elsőbbségét statikus struktúraként feltételező diskurzusból. Például

2 Rosi BRAIDOTTI, *A poszthumán tudományok felé*, ford. Lovász Ádám, Helikon 2018/4., 435.

3 Pramod K. NAYAR, *Posthumanism*, Malden Polity Press, Cambridge, 2014, 3–4. Idézi: NEMES Z. Márió, *Ember, embertelen és ember utáni: a poszthumanizmus változatai*, Helikon 2018/4., 377.

ügy, hogy besétálunk a rengetegbe, és meghallgatjuk, miről duruzsolnak a fák.

És már be is sétáltunk a Peter Wohlleben-i csapdába, a fák ugyanis nem duruzsolnak, a rejtelem duruzsol. És ez a termékeny félreértés a szöveg nagy felfedezése. Úgy mutat utat az emberközpontú beszéd-mód meghaladásához, hogy mindvégig precízen ügyel rá, egy pillanatra se távolodjon el az antropocentrikus trópusok alkalmazásától. Minden titok, amit a fák rejtenek magukban, túl van az emberin, állítja a kötet, és mégis, ezen titkok megismerése kizárólag a humánium fogalmi készletével képzelhető el. Ennek a nehezen feloldható ellentmondásnak köszönhetően lesz megragadhatatlan az erdő, így őrzi tovább titkát bő kétszáz oldalon át.

Végül tehát Wohlleben szövege is Cormac McCarthy hegyszorosához hasonló környezetben találja magát. Mintha a narrátor – az imaginárius erdőszelvényező – *Az út* világvége utáni vándoraival együtt haladna a megváltás felé vezető úton. Az apa számára a fiúban rejlő fény jelzi az irányt, az erdőben – kevesebb melodrámaival – a fák titka jelenti a végpontot. Egyik sem elérhető. Ez önmagában talán még nem indokolná feltétlenül az összevetést, ám a természet – elsősorban az erdő – belső titkai feltárásának szándéka és a globális katasztrófa megjelenítésének egymásra vetítése a klímaválság diszkurzív terében egyre kevésbé tűnik túlzó gesztusnak.

„Amikor egy tűzifahasáb vidáman ropog a kályhában, az egy egykori bükk vagy tölgy holtteste, ami éppen tüzet fog. Ennek a könyvnek a papírja, amelyet most épp a kezünkben tartunk, kimondottan ebből a célból kivágott (és ezzel meggyilkolt) lucfenyők és nyírek fájának reszelékéből áll. Túlzónak tűnik mindez? Nem hiszem. (...) Élőlényeket használunk, amelyeket a saját céljaink érdekében megölünk – ezen nincs mit szépíteni. (...) Elvégre mi magunk is a természet alkotórészei vagyunk, (...) csakis más fajok szerves anyagainak segítségével tudunk életben maradni. (...) A kérdés csak az, hogy a szükséges mértéken túl is ellátjuk-e magunkat az erdőnek nevezett ökoszisztémából, és hogy eközben – hasonlóan az állatok hasznosításához – nem okozunk-e a fák-nak felesleges szenvedést” (208). A választ a hátlapon is megtaláljuk: „Csak aki ismeri a fákat, az képes védelmezni őket.” Vagyis a titkok felfedése, a fentiek alapján egyértelműen emberközpontú tudás mentheti meg a természetet.

Ez kétségkívül lelkesítő gondolat, Peter Wohlleben könyvének igazi vonzerejét azonban mégsem a megismerés öröme, hanem a meg-

ragadhatóság kudarca jelenti. Annak beismerése, hogy a természet a maga teljességében nem nyílhat meg az antropocentrikus elbeszélésben. Nincs nyelv, amelynek segítségével bármiféle lényegit csálhatnánk elő az erdőből, hiszen ez a nyelv, ahogy azt *A fák titkos élete* oldalról oldalra bizonyítja, csupán az embert affirmálja, a fa érintetlen marad. Annak megszólításához egy emberen túli kommunikációs csatornára van szükség, amelyet emberként szükségszerűen sosem érhetünk el. Viszonyunk azonban lehet hozzá, ennek első lépése pedig nem más, mint ami Wohlleben szövegének belső feszültségéből következik: a nem tudás elfogadása. Csak aki elismeri, hogy a fákat sosem lehet megismerni, az képes védelmezni őket.

Ha megértjük, hogy a hegyszorosok és a sűrű erdők rejtelve már jóval előttünk is itt duruzsolt, és az utolsó ember eltűnése után is megmarad majd, akkor a feltöltődés, kitermelés és pusztítás logikája mentén alakuló természetképünk is megváltozhat. És akkor talán már nem a saját létezési módunkra mint állandó középpontra vonatkoztatva értelmezzük az Amazonas-medencében, az afrikai őserdőkben, a szi-bériai és a délkelet-ázsiai területeken pusztító tüzeket. Peter Wohlleben könyve sokat segíthet ebben, még ha nem is feltétlenül az eredeti koncepció alapján.